# Fıkıh Kitaplarının Mevzuu ve Sıhhat-Cevaz İlişkisi

Besmele, hamdele ve salveleden sonra…

Kuran-ı kerim ve Hadis-i Şerifler'e bağlı olarak vücut bulan İslami ilimlerin tümü kuşkusuz büyük önemi haizdirler. Her biri farklı bir alanı doldurduğundan İslam'ı anlayabilmede her birinin özel yeri vardır.

Bu ilimler arasında hayatın hemen her alanına; fert, aile, toplum ve idareye hitap eden fıkıh ilminin alanı oldukça geniştir.

Fıkıh; Kur'an, Hadis, İcma ve Kıyası esas alarak çoğu ilimden istifade eder. Fakihin fıkıh yapmada riayet ettiği/etmesi gerektiği kurallar mecmuası da diyebileceğimiz usul-i fıkıh ışığında fıkıh; temelde mükellef olan kişilerin fiillerini konu alır. Yani namaz, oruç, ibadet, vekâlet, nikâh ve ceza hukukları gibi birçok fiili mevzu eder. Yani fıkıh; sorumlu olduğumuz veya yapmak veya yapmama arasında serbest olduğumuz fiillerin sıfatlarını/hükümlerini beyan eden ilim dalıdır. Ebu Hanife'nin (Allah ona rahmet etsin) "mâ lehâ ve mâ aleyhâ" şeklinde yapmış olduğu fıkıh tarifini, "amelen" kaydını ilave ettikten sonra bu manada anlayabiliriz.

Farz, vacip, müstehab, mubah, mekruh, haram, sahih, fasit gibi hükümler, bu fiillerin sıfatlarıdır. Bunların tümüne birden ahkâm-ı teklifiye'de denir. Yani mükellef olan kişilerin fiillerine verilecek sıfat ve hükümlerdir.

Bu sıfatlarda iki ayrı itibar söz konusudur.

1. Dünyevi[1] maksatların önde olduğu itibardır. Yani ilk ve esas olarak dünyevi maksatları dikkate alarak hüküm vermektir. Bu itibarda uhrevi maksat ancak ikinci planda dikkate alınmıştır.

2. Uhrevi maksatların önde olduğu itibar. Burada ise öncekinin aksine, uhrevi maksatlar esas olarak dikkate alınmıştır. Dünyevi maksatlar ise ikinci planda dikkate alınmıştır. [2]

Demek oluyor ki mükelleflerin fiillerine verilecek sıfatın yani teklifi hükümlerin mefhumunda ya; öncelikli olarak, doğrudan dünyevî maksatlar muteberdir veya öncelikli olarak itibara alınan uhrevî maksatlar yani ahret boyutuyla maksatlardır. Şu halde mükellefin fiillerine dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki merkezli bakabiliriz.

Bunu anlatmamdaki gaye; fıkıh kitaplarının mevzuu ile ilgili malumatımızı biraz daha iyi anlamak ve bir takım meselelerde ayak kaymalarından emin olmaya yardımcı olacağını düşünmemdir.

Fakihler fıkıh kitaplarında; Fıkhın mevzuu olan, mükellef kişilerin fiillerine hüküm verirlerken bazen birinci, bazen de ikinci maksatları dikkate alarak açıklama yapmışlardır.

Buna göre fıkhın kısımlarına bakacak olursak, birinci yön itibarıyla, İbadetlerde dünyevi maksat; tefrii zimmet/sorumluluktan kurtulmaktır.

Şöyle ki; sahih ibadetin mefhumunda öncelikli olan dünyevi maksat ki zimmetin boşaltılmasıdır. Buna halk arasında borcun ödenmesi de denir. Mesela "namazımı kıldım borcumu ödedim" derler. Bu ise, o ibadetin tefrii zimmeti gerektirecek şekilde sahih olma şartlarını haiz olarak eda edilmesiyle hâsıl olur. Yani ibadet öyle bir surette eda olunmalı ki onunla tefrii zimmet hâsıl olmalı. İade ve kazanın tekrarı lazım gelmemeli. Sonra sahih olan bir ibadet üzerine sevab da gelebileceğinden burada uhrevî maksat da vardır. Fakat bu öncelikli olarak itibara alınmamıştır. Bilakis tâbi ve ikinci

olarak dikkate alınmıştır.

Şartlarını yerine getirerek eda olunmuş bir ibadete sahih denilip denilemeyeceğine dair usul-i fıkıh kitaplarında ihtilaftan bahsediliyorsa da çoğunluğun tercih ettiği görüş sahih denilebileceğidir. Yani böyle eda olunan bir ibadetin tekrarına gerek yoktur. Yapılan ibadete "o ibadetin borcundan kurtuldu" manasında sahihtir, denilebilir. Böyle bir namazı eda eden âbid kişinin sevabkâr olup olamaması ise bir bahs-i diğerdir. Yani uhrevî yönüyle olan durumudur. Sahihtir sözü ise, dünyevî maksadın dikkate alınarak; sorumluluktan kurtulduğu ve tekrar kılmasının lazım olmadığı manasını ifade eder.

Mesela, fıkıh kitaplarında şöyle denir; kişi namazın son oturuşunda tahiyyatı okuduktan sonra selam verecek yerde selam kastıyla kahkahada bulunsa, namazı tam ve sahihtir[3], denir. Fakat bu şekilde eda edilen bir ibadetin failinin sevabkâr olduğunu söylememiz doğru olmadığı gibi, "bu şekilde kılabilirliyim" diye fetva isteyene "evet kılabilirsin, fakihler bu namaza sahih demişlerdir" şeklinde cevap vermemiz de doğru değildir. Hatta günahkâr olacağına binaen "yapmamalısın, caiz değildir" demeliyiz. Bu ve bu emsâl birçok fıkıh ibaresinden bahsetmemiz mümkündür. Verdiğimiz misalde mesele çok açıktır. Zannetmem ki, birisi buna "madem sahihtir, öyleyse yapabilirsin" diyerek cevaz verir. Fakat biraz daha basiret isteyen diğer meselelerde bu tür hatalara düşülmesi her an ihtimal dairesindedir.

Meraku'l-Felah haşiyesinde et-Tahtâvî der ki; tam dirhem miktarı necaset af kapsamında olsa da bu miktar necasetin üzerinde var olduğunu hatırlayan kişi, namazını keser ve necaseti izale ettikten sonra namazını kılar. Zira kastedilen dirhem miktarı necasetle namaz kılmakta bir beis olmadığı değildir. Bilakis dirhem miktarı necasetle kılınan namazın fasit olmayacağı ve sahih olacağıdır. Zira bu miktar necasetin izalesi mümkün olmasına rağmen bununla namaz kılmak mekruhtur. Âlimlerin çoğuna göre İzale edilmesi gereklidir. Bu misali vermemizdeki gaye; bu konudaki ihtilaflardan sarf-ı nazar ederek buradaki sahihtir hükmünün, "caizdir yapabilirsin, bir beis yoktur" anlamına gelmediğinin altını çizmeye çalışmaktır.

Sahihtir sözü bazen caizdir manasını ifade ediyorsa da, gördüğümüz her sahih kelimesinin altında "yapılabilir, bir beis yoktur" manası da vardır, diyemeyiz. Birde şu var; fıkıh kitaplarında bazen sahih, caiz manasında bazen de caiz, sahih manasında kullanılır. Bunu anlamak için biraz fıkıhla ünsiyet kurmak ve meleke kazanmak gerekecektir.

İbadetlerde kullanılan batıl ve fasit sözü, ibadetten dünyevi maksatların hâsıl olmadığını bildirmekle birlikte uhrevi maksatların da hâsıl olmayacağını bildirir. Yani sorumluluktan kurtulmanın hâsıl olmayacağını bildirmesiyle birlikte yapılamayacağını da ifade eder.

Muamelatta ise dünyevi maksat; şer´i ihtisas/şer'an bir şeye malik olmaktır. Bu, yapılan akitlerden meydana gelen neticelerden ibarettir. Mesela alış veriş akdinden meydana gelen Şer'i ihtisas; müşterinin satın aldığı mala, satıcının da aldığı paraya mâlik olmasıdır. Nikâh akdinden meydana gelen Şer'i ihtisas eşlerin birbirlerine helal olmalarıdır.

Muamelatta da sahih, batıl ve fasit kavilleri dünyevi maksatları esas alarak verilmiş hükümleri ifade eder. Yapılan bir akdin sahih şeklinde nitelenmesi o akitten meydana gelen şer'i ihtisas'ın sübutunu ifade eder. Bununla birlikte sahih olan bir akit, rızayı Bâri'ye uygun olabileceği gibi, olmadığı da olur. Mesela nikâh dünyevi maksatları açısından eşlerin birbirlerine helal olmasını sağlayan bir akittir. İki şahit huzurunda eşlerin biri diğerini kastederek "seninle evlendim" demeleriyle sahih olur. Fakat unutulmamalıdır ki nikâh aynı zamanda Efendimiz sellellahu aleyhi ve sellem'in sünnetidir. Ve ulvî bir ibadettir. Sahih diye vasıflanan her bir nikâhın bu ibadeti sağladığı ve tarafların sünnet sevabı kazandıklarını söylemek işin başka bir yönüdür. Farz-ı mahal nikâhlanan koca adayının "bir zaman sonra boşarım, bir başkasıyla evlenirim" şeklinde bir niyeti olsa, bu şekildeki niyeti nikâhın sahih olmasına mani değildir. Yani nikâh sahihtir. Ve taraflar karı-koca ilan olunur. Fakat bu şekilde sahih olması böyle bir nikâhın caiz olduğunu ve tarafların sevapkâr olduğunu gerektirmez. Bu durumda koca

adayının günahkâr olduğu ise izahtan varestedir.

Yakın zamanlarda vefat etmiş olan Suriye ulemasından merhum Mustafa ez-Zerkâ, dış ülkeye giden birinin niyetinde bir müddet sonra boşamak olduğu halde nikâh kıyması caiz midir, manasında sual eden kişiye; "nikâh ancak ebedi olur. Vakit zikredilirse itibar olunmayarak nikâh ebedi şekilde akdedilmiş olur. Netice olarak niyetinde boşamak olan kişinin nikâhı sahihtir. Ama bu niyetini karşı tarafa söylemesi gerekir. Aksi halde günahkâr olur." Şeklinde verdiği cevab, bu kabilden işlenmiş bir hataya örnek gösterilebilir.[4]

Bu bağlamda resmi nikâha da değinebiliriz. Resmi nikâh, şartlarını cami olduğundan sahih olduğunu söylemek mümkünse de, sünnet üzere rızayı Bâri'ye uygun olduğunu söylemek ve ibadetin uhrevi yönü esas alınarak sevabın husule geldiğini iddia etmek, bu noktanın gözden kaçırılmasından nâşi bir hata olsa gerek.

Meskenlerin, işyerlerinin banka ve emsali gayrı meşru yerlere kiraya verilmesi de bu kabilden bir sıhhat manasını taşıması gerekir. Yani milk-i menfaa'nın hâsıl olacağı şekilde sıhhat şartlarını haiz olduğunu ifade ettiği anlaşılmalıdır. Yoksa bu işlemde hiçbir beis olmadığı manasında anlaşılmamalıdır. Ebu Hanife (Allah ona rahmet etsin)'den rivayet olunan şarap yapacak olana üzüm satma meselesini bu fetvaya mahreç yapanların, bu hususa dikkat etmeleri gerekir.

Hulasa: fıkıh kitaplarının sadece dünyevi maksatları dikkate alarak hüküm verdiği meseleler oldukça fazladır. Fetva verecek olanların bu meselelerde müteyakkız davranmaları gerekir. Bunun yanında bu mesele ile sıkı-fıkı ilişkisi olan fetva- Kada yani diyanet ve kada ayırımı da vardır. Meselemiz fıkıh kitaplarının mevzuu olduğu için bu konuyu ilgili yerlerden okumanızı tavsiye ederim. Muhammed Taki el-Osmânî'nin ders takrirlerinin kaleme alındığı usul-i itfası; el-Misbah namındaki kitap, bu meseleyi güzel anlatan kitaplardan biridir. Oraya bakılabilir.

Mükelleflerin fiillerinde uhrevî maksatların esas alınması yönüyle azimet ve ruhsat, azimette Farz, vacip, müstehab, mubah, mekruh, haram gibi kısımlara ayrılır.

Mesela farz makasıd-ı uhreviyedendir. Farzın mefhumunda öncelikli olarak itibara alınan şey, yapıldığında sevap terk edildiğinde günahın hâsıl olmasıdır. Sevap ve günah ukbâda olacağından farzın mefhumunda öncelikli olarak itibara alınan maksud-i uhrevi olacaktır.

Uhrevî maksatların muteber olmasıyla birlikte dünyevî maksatlarda husule gelir. Yani bununla tefrii zimmet veya Şer'i ihtisas da hâsıl olabilir. Zira failinin sevabkâr olduğu bir ibadet, aynı zamanda Sahih de olur. Bazen bu da olmayabilir. Mesela gece kaza namazı için kalkan kişi abdestinde yanılarak bir uzvunu yıkamasa ve saatlerce kaza namazı kıldıktan sonra abdestinin nakıs olduğunun farkına varsa "kıldığı namazlardan sevap almadı" demek doğru olmadığı gibi, kıldığı kaza namazlarının sahih olduğunu ve tekrar kılınmalarının gerekmediğini söylemek de doğru değildir.

**Sonuç:** Fakih, müftü veya kendisine dini meselelerin cevapları için müracaat edilen ilim adamları, toplumu nereye taşıdıklarına dikkat etmelidir; verdiği fetvalarında ferd, aile ve toplumun içine düştüğü zor durumları dikkate alması gerektiği gibi, fetva soranın yapacağı işin Allah rızasına uygunluğunu da göz önünde bulundurarak fetva vermelidir. Fıkıh kitaplarında gördüğü "sahih" kelimesiyle yetinmeyip işin rızay-ı İlahiye uygunluğunu da dikkate almak mecburiyetindedir. Özellikle fıkıhta olağanüstü halin ilan edildiği bu günlerde, fıkıh anlayışını bir hukukçu gibi yüzeye bakarak, kurallar mecmuası zannederek, her meselede cevazı aramaya çalışmak, durumu daha da bir çıkmaz hale sokacaktır. Hatta belki bu yönleri tedarik edebilmek için zahiri amelleri esas alan fıkıh kitaplarının yanı sıra amellerin bâtini tarafını işleyen, ihlâs ve Allah rızası yönünden ele alan Gazzalî'nin "ihya"sı gibi eserlerde elden bırakılmamalıdır.

Kâinatın efendisinin (Sellellahu Aleyhi ve Sellem) " (… ) âlim kalmayacak, insanlar cahilleri önder edinecek, soracaklar, onlarda bilmedikleri halde fetva verecekler. Fakat netice sapma ve saptırmadan başka bir şey olmayacak"[5] manasına gelen sözleri, daimi olarak hatırımızda olmalıdır.

Şimdi birde alelade tercüme edilen fıkıh kitapları.?!!

Rabbim, Server-i kâinatla buluştuğumuzda bıraktığı âsârı yanlış tebliğ edip mahcup olanlardan eylemesin. Âmin…

---

[1] Burada ki dünyevî'den; dünya ile ilgili maksatlar kast edilmiyor. Zira namazın sıhhatı dünyevi hikmetlere dayalıdır, denmez. Burada ki dünyevi sözünden kasıt; işin sevab-günah yönünü ikinci plana alıp kazası veya iadesinin gerekli olup olmaması yönünden ele alınması kastedilmektedir.
[2] Et-Telvih, 2/270.
[3] Kitabu'l-Asl, 1/170
[4] " Fetâvâ Mustafa ez-Zerkâ s.277
[5]El- Buharî